

EL SANTHIPOLENC JOAN LÓPEZ (1730-1798), FILÒLEG?

Emília ANGLADA
Universitat de Barcelona

1. ANTECEDENTS/ INTENCIÓ

Aquestes ratlles parteixen d'una pregunta que en el mateix moment en què em va ser feta va convertir-se en un estímul de treball que em plau d'agrair. Ara fa un parell d'anys, quan estava a punt de publicar el llibre *Noms propis del Voltreganès*, l'encontre fortuït amb el col·lega August Bover va posar-me sobre la pista d'un voltreganès significat del segle XVIII, l'obra del qual és vista com una aportació notable a la literatura de l'època en llengua catalana. La conversa amb Bover va anar més o menys així: en fer-li saber la imminència de la publicació del llibre, ell, tot d'una va interessar-se pel nom de Joan López, un franciscà de Sant Hipòlit, va dir, que viatjà a l'Orient Mitjà i que va deixar escrites les seves observacions personals sobre les terres que va conèixer i els seus habitants, costums, paisatges, monuments, etc. Un tal advertiment va fer que repassés mentalment el meu repertori i, encara que vaig poder dir que sí, que el nom de Joan López hi tenia entrada, vaig comprovar que la nota que acompanyava: «Joan López, cirurgià resident a la plaça de Dalt el 1720» no corresponia exactament al susdit frare; en realitat —vaig saber-ho després—, l'entrada i les dades insertes en el recull es referien al seu pare. Amb tot, el que vull posar en relleu aquí és com amb una oportuna pregunta se'm va oferir una informació valuosa que no podia deixar passar per alt. De manera que me'n vaig anar de dret a donar una ullada als manuals d'història de la literatura catalana, cosa que em va fer adonar de la precarietat dels meus coneixements a propòsit, si més no, d'aquesta mena d'escrits personals com són els llibres de memòries o de viatges en el segle XVIII. I també vaig acostar-me a la *Gran Enciclopèdia Catalana* (1976), on la cerca del nom Joan López m'havia de reportar una informació destacada més que, a ulls meus, engrandia la figura del meu conterrani.

A la GEC llegim:

López, Joan. (Sant Hipòlit de Voltregà, Osona, 1730- Vic,1798). Frare franciscà i filòleg. El 1726 anà a Terra Santa, on tingué cura espiritual de diverses comunitats catòliques durant divuit anys. Viatjà molt sovint a Damasc, on estudià àrab i grec. Fruit d'aquesta estada fou la *Relació de la peregrinació a Jerusalem per un frare franciscà*, inèdita, des-

cripció de la vida i els costums d'aquelles terres. Escriví també una gramàtica aràbiga, un vocabulari àrab-castellà i una versió catalana dels *Ejercicios Espirituales* de Maria de Jesús de Águeda. (Vol. 9, p. 351).

Com es pot veure en aquest article enciclopèdic i concís, escrit amb clara voluntat de divulgació, el frare de Sant Hipòlit de Voltregà és presentat no tan sols com un franciscà, relator de la seva estada a Terra Santa; també se'ns diu de manera explícita que Joan López era filòleg. Vet aquí el descobriment, la informació rellevant que immediatament va cobrar força en ella mateixa tant més que la identificació de filòleg apareix avalada amb la nota: «Escriví també una gramàtica aràbiga i un vocabulari àrab-castellà». Si fins ara l'obra de López havia estat valorada sobretot pels estudiosos de la literatura, vaig pensar, la constatació d'una activitat filològica de la seva part plasmada en dos textos lingüístics per a ensenyar i aprendre l'àrab havia de constituir un camp d'especial interès per als estudiosos de la gramàtica i la lexicografia bilingüe arabocastellana. Ara bé, qui coneixia aquests textos? Què se n'havia fet de la gramàtica i del vocabulari esmentats, si és que mai havien passat per la impremta? Per què els historiadors havien prestat tan poca atenció a una tal obra? Aquests interrogants m'obligaven, en efecte, a esbrinar la sort d'uns manuals qui sap si conservats. S'imposava, doncs, intentar trobar els textos citats a fi d'examinar-los i al capdavall poder donar-ne una informació més completa. I això és el que em vaig proposar de fer.

D'entrada, a més de llegir la producció escrita pel nostre autor, em calia naturalment recollir dades sobre la seva identitat i les activitats que va portar a terme al llarg de la seva vida. Així és que al mateix temps que em calia investigar el que se sabia i el que s'havia escrit sobre el missioner, m'havia d'introduir en el seu propi relat ja que, pel fet de ser de caràcter autobiogràfic, podia encloure la clau de volta d'unes eines didàctiques que podia haver fet servir durant la seva missió a l'Orient. Vaig emprendre, doncs, la lectura del manuscrit de la *Relació de la peregrinació a Jerusalem*, que es conserva a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona,¹ topant ben aviat —això va ser en l'escorcoll d'estudis publicats sobre López— amb un autèntic regal. Em refereixo a l'esplèndida edició de la *Relació de la peregrinació a Jerusalem*, que l'any 2002 Antoni Homs i Guzmán va publicar a «Analecta Sacra Tarraconensia».² Seguint criteris d'edició propis d'una obra literària d'època, Homs en fa una lectura rigorosa, assenyala aspectes que ajuden a situar el text i posa al dia bibliografia relativa al nostre autor. De fet Antoni Homs reordena materials dispersos fins al punt de lliurar-nos-en un bon resum, també des de la perspectiva de la història de la llengua. Cal que subratlli que vaig disposar així d'una informació biobibliogràfica que em va estalviar no pocs passos?

1. On té el número 8 del *Catálogo de Manuscritos*. És un volum relligat en pergamí de 306 pàgines de 200 per 150 mm. Consta de 151 folis útils.

2. *Revista de Ciències Historicoeclesiaístiques*. Vol. 75. Barcelona: Balmesiana, 169 p.

2. VIDA DE JOAN LÓPEZ I BARTROLÍ

Gràcies a Jaume Collell³ es pot afirmar que Joan López va néixer a Sant Hipòlit de Voltregà el 22 de gener de l'any 1730 en el si d'una família que, procedent de Castella, s'establí a la vila unes generacions abans. Era fill de Joan López, cirurgià que exercí tota la seva vida a Sant Hipòlit i al Voltreganès, i de Maria Bartrolí, filla de Vallfogona. Molt per la vocació religiosa, López elegí de fer-se franciscà; no sabem, però, si ingressà en algun dels convents que tenia a prop de casa, a Vic, el convent del Remei, o a Riudeperes, el col·legi de Sant Tomàs, que era un centre d'estudi per a novicis situat entre Calldetenes i Folgueroles. El que sí està documentat és que vestí l'hàbit de framenor en el convent de Sant Francesc de Barcelona el dia 17 d'octubre de 1751 i que professà el dia 18 d'octubre de l'any següent, als 22 anys complerts.

Una condició per a l'ingrés en un convent franciscà era conèixer la gramàtica llatina i això ens fa suposar que el futur religiós tingué una infància instruïda.⁴ Un cop admès a l'orde, devia seguir els estudis determinats pel *Plan de instrucción para la Provincia de Cataluña de Padres Observantes de San Francisco*,⁵ el qual obligava a cursar arts, teologia dogmàtica, teologia moral i dret canònic. Després del noviciat és segur que López a més de retòrica, aritmètica i geografia va continuar estudiant llatí i també va haver de prestar atenció a la llengua castellana, que li va caldre estudiar i practicar a fons. I això era degut al fet que l'espanyol, com a conseqüència de la castellanització progressiva del Principat en el segle divuit, tenia una presència acusada i decidida en els convents catalans des de feia temps.⁶

Ja ordenat, ignorem què va fer fins a l'any 1761 en què demanà autorització a l'Obra Pía, a Madrid, per anar a servir a la Custòdia de la Terra Santa. Segons que ell mateix diu, rebé de seguida llicència per a passar a Palestina i llocs sants de Jerusalem, de manera que va sortir del port de Barcelona el dia 22 de gener de 1762, justament el dia que complia els 32 anys.

3. El canonge vigatà va ser qui primer va publicar l'any 1900 la «Relació de la Peregrinació a Jerusalem i Palestina, escrita per lo reverent p. Joan López, franciscà de Catalunya (1762-1781)» dins *Catalunya a Palestina*. Vol. I. Barcelona: Imprenta dels Germans Subirana. Entre la documentació que Collell presenta a les pàgines VIII i XVI per tal d'avaluar les dades biogràfiques de López hi ha la seva partida de baptisme.

4. L'ensenyament primari i secundari tradicional al segle XVIII, segons explica Jordi Ginebra a «Notes sobre el gramàtic Joan Petit i Aguilar (1752-1898)» (p.97-118) dins Pep Balsalobre i Joan Gratacós, eds., 1995: *La llengua catalana al segle XVIII*, Barcelona: Quaderns Crema, consistia en la docència de les primeres lletres —llegir i escriure— i del catecisme, que anaven seguits —quan era el cas— de l'estudi de la gramàtica llatina.

5. En una capsa catalogada com a manuscrit número 1948 de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona que conté diversos quaderns amb inventaris de llibres de la Biblioteca del Convent de Sant Francesc, al foli 67 del quadern número 1 hi trobem un *Plan de estudios para la provincia de Cataluña. Hecho por el R.P. Francisco Montes*.

6. Sobre aquesta qüestió, això és, la clara posició favorable del clergat, a més del llatí, a l'ús del castellà com a llengua de cultura superior i de formació dels aspirants a ser sacerdots, vegeu l'estudi de Joaquim M. Puigvert «Església, cultura i llengua a la societat catalana del setcents», publicat a Pep Balsalobre i Joan Gratacós, eds. 1995, *op.cit.*, p. 245-286.

Des d'aquest moment les dades i dates que coneixem sobre fra Joan són les que ell dóna en la relació que fa del seu periple.⁷ Així sabem, perquè és ell qui ens ho explica, que desembarcà a Sant Joan d'Acre a començaments de març i que el dia 7 partí cap a Natza-ret. Pocs dies després començà una gira curta pels santuaris de Galilea i, un cop acabada, tornà a Acre. En aquesta ciutat rebé les llicències per anar a Jerusalem. Entrà a la ciutat santa el 17 del mateix mes i durant els tres mesos següents recorregué els llocs preceptius tant de la ciutat com dels voltants, Betlem i Sant Joan. La següent destinació era Damasc, viatge aquest que va fer per via marítima i terrestre; de Jerusalem a Jafa; de Jafa a Acre amb barca; d'Acre a Natza-ret i d'aquí a Damasc. Bon punt arribat, el 28 de juny de 1762, a la capital de Síria, fra Joan es posà amb delit «a estudiar la llengua aràbiga començant com los minyons: lo A,B,C, perquè veia que sens la intel·ligència d'esta llengua no era possible fer ningun profit en esta missió» (p. 65). Sembla que hi reeixí força perquè després d'un any i vuit mesos li és concedida la llicència de missioner i confessor de les províncies de Llevant, la qual cosa li permet de desenvolupar normalment la seva tasca pastoral entre els qui acudeixen a sol·licitar-la. Al cap d'un any llarg, el 6 de juliol de 1765, fou destinat a Jafa com a superior i rector de l'hospici. Sense arribar a complir dotze mesos en aquest lloc, el mes de maig de 1766 anà de rector de Sant Joan de la Muntanya (Ain Karem). Passat un altre any, el 7 de maig de 1767, rebé l'ordre de traslladar-se a Rama per fer-hi també de rector de l'hospici. Aquí féu una estada més llarga, fins a l'11 de setembre de 1770, en què el guardià del Sant Sepulcre i custodi de Terra Santa, fra Lluís de Bastia, proposà i transferí Joan López perquè sabia grec a Nicosia, com a president del convent franciscà i rector de la ciutat «a la missió de llengua grega en lo reino de Cipro (Xipre), per quant hi havia falta alli d'obriers» (p. 88). Finalment, el dia 24 de novembre de 1774 se li comunicà el que fou el darrer destí en terres de l'Orient: fou nomenat pel president de Terra Santa, fra Domenico da Liviano, lector-professor de llengua àrab en el Col·legi de Damasc, donant com a motiu el coneixement que tenia del dit idioma. El 16 de gener de 1777, el mateix custodi el nomenà president del Col·legi i curat de Damasc. Van passar anys i, el 1780, en veure l'esforçat franciscà, «que el país de Llevant no era còmodo per permanèixer en ell tota la vida per les raons sobredites, com i també per no tenir ja aquella salut i forces que se necessiten per habitar en terres dels infiels, després d'haver treballat en lo laboriós empleo de la nació aràbiga per lo espai de divuit anys, demaní la llicència a mos Superiors» (p. 137) per a tornar a Catalunya. I no tardà a obtenir-la, vist que el 26 de juny de 1780, el mateix da Liviano l'autoritzava a tornar a la seva província d'origen i li signava una patent perquè fos acollit en tots els convents i hospicis que trobés pel camí. Al cap d'un mes, el 23 de juliol, Joan López empenia el viatge de retorn, que durà més de sis mesos —no arribà a Barcelona fins al 24 de març—, per a tornar al convent de Sant Francesc. Del 1781 fins al 1790 sembla que s'estigué a Barcelona, perquè un decret del Definitori de 19 d'octubre d'aquest any l'autoritzava, a petició d'ell mateix, a anar-se'n al convent del Remei de Vic amb tots els honors i avantatges de jubilat. Un cop a la capital d'Osona, el 1796, un decret del Provincial fra Francisco Bofill el nomenà president *in capite*. Hi morí el dia 4 de març de 1798 amb 68 anys d'edat.

7. Les cites que a partir d'ara faré de la *Relació de la Peregrinació a Jerusalem* són tretes de l'edició abans esmentada d'Antoni Homs (2000).

La conclusió que es desprèn d'aquesta ressenya biogràfica és que des de la plaça de Dalt de Sant Hipòlit, on naixia l'any 1730, fins al convent del Remei de Vic, on moria l'any 1798, Joan López va córrer món amb afany missioner, és a dir, va anar amunt i avall amb voluntat de servir la causa franciscana. Que la seva capacitat de treball i els seus dots van ser valorats i públicament reconeguts pels jerarques franciscans es demostra en els diferents càrrecs de responsabilitat que va ocupar en diversos convents de Terra Santa. Certament ell va acomplir el requisit de l'orde franciscà que consistia a aprendre les llengües parlades a les regions on els frares anaven a missionar. Hem vist com als estudis propis d'un religiós hi afegí els que va fer de llengua àrab a Damasc i de llengua grega a Nicòsia. Un cop en aquest destí López va instruir-se en grec modern. Pel que fa a l'àrab, en el seu relat ens explica que el va començar a aprendre a Damasc en temps en què Francisco Cañes⁸ era el superior de la missió; desconeixem, però, si es limità a dominar la variant dialectal síria per a la predicació i l'assistència a la població de religió cristiana, o si va aprendre també àrab clàssic i fins a quin nivell.⁹ I això no ho sabem perquè López no ens ho diu. Tenim, sí, testimoni del diploma que el facultava com a lector-professor en llengua àrab del Col·legi de Damasc, on s'esgrimeix l'argument del bon coneixement que havia assolit del dit idioma, però és sorprenent que ell a la Relació no mencionï en cap moment la seva activitat com a docent. De fet, crida l'atenció que en el seu relat el nostre frare, qui de cada lloc per on passà dóna alguna notícia dels convents i les activitats que els franciscans hi feien, a penes parli del convent de Damasc on s'estigué uns quants anys i on s'ha de creure que dugué a terme la tasca de professor d'àrab. Aquesta no informació de la seva part i la necessitat, per part nostra, de conèixer detalls d'aquell centre d'estudis, de saber com era i com funcionava quan López hi va fer estada, fan que inquirim en altres fonts.

3. COL·LEGI D'ÀRAB DE DAMASC AL SEGLE XVIII

Una d'aquestes fonts és l'exhaustiva investigació de Lourido Díaz,¹⁰ amb la qual hem pogut aclarir que el Col·legi d'àrab de Damasc era un centre acadèmic institucionalitzat arran d'una disposició del segle XVII que ordenava la creació de centres d'ensenyament de la llengua àrab *in situ* per als franciscans espanyols —i portuguesos— destinats

8. Interessa posar en relleu aquesta dada, referida per López en el passatge següent: «Arribats a Damasc, nos reberen aquells bons religiosos amb molta alegria, que temps havia que nos aguardaban (...). Era aleshores Superior d'aquella missió el pare Francisco Cañes» (p. 56), pels motius que després veurem.

9. Per altra banda, tampoc no sabem si els seus coneixements de grec i àrab foren aprofitats per a la preparació d'altres missioners en els disset anys que transcorregueren des de la tornada de fra López a Catalunya.

10. Ramón Lourido Díaz, ofm. (2006): «El estudio del árabe entre los franciscanos españoles en Tierra Santa. Colegio trilingüe de Sevilla — Colegio de árabe de Damasco» *Archivo Ibero-Americano*, LXVI/253-254, Madrid, p. 8-240.

a Terra Santa. Explica Lourido que en aquell temps no tots els franciscans passaven pel Col·legi per a estudiar la llengua: uns perquè la seva edat o les seves qualitats no els hi ho permetien; altres perquè el seu únic desig i objectiu era servir en els santuaris i, en aquest cas, el coneixement de l'àrab no era imprescindible; d'altres, simplement, perquè no entrava en els seus càlculs personals aprendre-la. Pel que sembla, les qualitats personals, intel·lectuals i religioses dels aspirants a estudiar àrab comptaven molt a l'hora de ser escollits pels superiors de l'orde. Quant al mètode, per dir-ho així, d'instrucció de l'àrab se sap que a Damasc es donava importància a la pràctica directa de la llengua viva amb els naturals del país alhora que es practicava amb la lectura de textos evangèlics i altres tractats de religió catòlica traduïts a l'àrab;¹¹ tot i així, l'alumne es veia empès a prendre apunts de les lliçons dictades pel lector o professor de torn. Hi havia ja —qui sap si a l'abast de tothom— textos gramaticals i glossaris impresos com les gramàtiques de Van Erpe i el *Lexicon Arabicum* de Golio¹² apropiats per a arribar a un coneixement formal i programat de la llengua. Els franciscans espanyols, però, no van disposar de textos gramaticals en la pròpia llengua fins a començaments del segle divuit. Va ser pels voltants de l'any 1703 quan l'arabo¹³ fra Bernardino González, amb la finalitat expressa que servissin per a l'ensenyança de l'àrab en el Col·legi de Damasc, va acabar la redacció del *Epítome de gramática árabe* i el *Intérprete arábico*.¹⁴ Dues obres aquestes, de què escrites com eren a mà, cada estudiant d'àrab havia de buscar-se la manera d'obtenir-ne una còpia.¹⁵ I és que tots dos manuscrits —la gramàtica d'àrab i el vocabulari aràbic-castellà— pel seu caràcter didàctic i pràctic esdevingueren de seguida els textos oficials i reconeguts de docència. Fa notar Lourido en la seva investigació que la difusió per via de la còpia directa dels manuscrits de fra González va contribuir que es fixés —i no tan sols en el Col·legi de Damasc— un model d'ensenyament de l'àrab únic, a partir de l'espanyol; un model d'estudi, d'altra banda, que entre els franciscans del convent de Damasc seria vigent un munt d'anys. De fet, la permanència dels manuals copiats de González en el Col·legi es va perllongar ben bé al llarg de tres quarts de segle; més o menys des de l'any 1703 fins al 1775, data en què un dels alumnes i després professor i lector en el mateix centre, el frare Francisco Cañes, va donar a l'impremta la seva *Gramática árabe*¹⁶ i el seu *Diccionario castellano-árabe*, primer, dit també *Diccionario español latino-arábigo* una mica més tard, el 1787.

11. Diu Lourido Díaz, *op. cit.*, p. 126, que els frares missioners llegien l'Evangeli en àrab cada dia «por obediencia», encara que de l'àrab només entenien algunes paraules.

12. Citat per Lourido Díaz, *op. cit.*, p.127.

13. Així és com es denominava a l'escola de Damasc el franciscà que actuava com a professor o lector d'àrab.

14. Editats recentment i conjuntament, això és l'any 2005, amb un *Estudio preliminar* (p.11-163) de Ramón Lourido Díaz, Madrid, Real Academia de la Historia.

15. Lourido, després d'examinar còpies originals trobades en arxius nacionals i estrangers, fa notar que la còpia estricta dels manuscrits no sempre la podia fer l'alumne; sovint li calia ajuda aliena.

16. De ben segur que aquests nous textos impresos van evitar que els missioners-alumnes haguessin de seguir copiant a mà les obres manuscrites de González. El Col·legi de Damasc va disposar de seguida de l'obra de Cañes, la *Gramática árabe*, la qual va passar a dir-se senzillament «Gramática Cañes», i així mateix, el *Diccionario castellano-árabe*, que seria conegut com «el Cañes» també.

Hem de creure que fra López mentre va ser alumne al Col·legi de Damasc, entre els anys 1762 i 1765, devia acceptar l'*statu quo* d'aprenentatge vigent aleshores; de manera que el nostre frare devia estudiar la llengua àrab servint-se de l'obra en dues parts de fra González, altrament coneguda com la gramàtica aràbiga i el vocabulari àrab-castellà. Dos manuals que Joan López, i això és important subratllar-ho, segur que va haver de copiar a mà, tal com feien els alumnes franciscans del segle divuit que a Síria maldaven per perfeccionar el seu coneixement de la llengua del país. Quant a la seva tasca de lector o professor d'àrab, exercida tal vegada des del 1774 en endavant,¹⁷ tendim a creure que si de cas devia fer ús dels seus apunts de la gramàtica i el vocabulari esmentats, uns apunts que, sempre en la hipòtesi que n'hi hagi hagut, no s'han conservat. Les indagacions fetes per Lourido Díaz¹⁸ avalen aquesta suposició: no hi ha constància que s'hagin conservat manuscrits de caràcter lingüístic copiats per López en cap dels molts arxius consultats.

4. HISTÒRIA DE LA CONFUSIÓ

I si, com s'acaba d'assenyalar, el més probable és que el frare de Sant Hipòlit es limités, pel que fa a l'estudi de l'àrab, a fer servir uns apunts i les eines didàctiques de referència que tenia a l'abast en el Damasc del segle XVIII, com és que se li atribueixi la redacció d'una gramàtica i d'un diccionari que pel que hem vist ell amb prou feines podia haver escrit?

L'origen de la confusió pot ser que es trobi a les *Memorias para ayudar á formar un diccionario crítico de los escritores catalanes* (1836), on Félix Torres Amat, en referir-se a López, escriu el següent article que copio íntegrament:

LOPEZ (Fr. Juan), del orden de menores, natural de S. Hipólito de Voltregá, diócesis de Vich, nació en 22 de febrero de 1730, y falleció en el convento de Vich en 1797. *Gramática arábica* con su turgiman arábigo y español y otras cosas tocantes á esta lengua, coordinada y escrita por Fr. Juan Lopez de la Sta. Provincia de Cataluña en el año del Señor de 1764 en la ciudad de Damasco capital de Siria. Allí tuvo el P. Lopez por discipulo al P. Cañes que publicó en 1787 el diccionario arábigo y español. Existe ó existia la gramática en el convento del Remedio de Vich. I tomo en 8º. MS. *Relació del viatge á la Terra Santa* desde que isqué (lo P. Lopez) de Barcelona ab sos companys: I tomo en 4º. MS. En casa de Lopez de S. Hipólito. (p.347)

17. Ens guia per a fer aquesta suposició la data en què López obtingué el seu títol d'arabo', segons document atestat per Collell (1900).

18. Una de les conclusions a què arriba Lourido Díaz, quan posa en relleu els professors que van excel·lir pels seus coneixements d'àrab, *op. cit.*, p.180, és que, en general, els franciscans espanyols a Terra Santa que s'esforçaven per aprendre l'àrab no ho feien amb finalitat de caràcter cultural, sinó fonamentalment pastoral, amb l'únic objectiu de poder un dia participar en la pròpia llengua a la formació religiosa dels catòlics autòctons.

Observi's com dóna equivocades no tan sols les dates de naixement i de defunció, sino també les dades relatives a l'elaboració de la *Gramática arábigo* amb el seu turgiman¹⁹ aràbic-espanyol. Si seguíssim Torres Amat hauríem de convenir que López a l'hora d'aprendre àrab havia de ser un alumne excepcional, donat que al cap de pocs mesos de ser a Damasc ja hauria estat capaç de coordinar i escriure una obra d'envergadura. I nosaltres sabem que això no està provat. L'equivocació és patent també quan se'ns diu que el P. Cañes —autor ell sí d'una gramàtica d'àrab i d'un diccionari memorables— fou deixeble de López tot i que, ja ho hem vist, pel mateix López sabem que va ser al revés.

Una altra mostra d'aquesta incipient errada la trobem a la *Biografía Eclesiástica Completa* (1862), «redactada por una reunión de eclesiásticos»:

LOPEZ (Fr. Juan). Nació en S. Hipólito de Boltrega el 22 de febrero de 1730, y falleció en el convento de frailes menores de Vich en 1797, de donde era conventual. Escribió en 1764, en la ciudad de Damasco, capital de Siria, una *Gramática arábigo*, con su *Turgiman arábigo y español*. El Padre Cañes, que publicó en 1787 el *Diccionario arábigo-español*, fué discípulo de este sabio linguista. Esta *Gramática* existía manuscrita en el convento del Remedio de Vich. También escribió en lengua catalana una Relación del viaje que hizo a la Tierra Santa con algunos compañeros de religion. (p. 347)

Com pot veure's, aquí es reproduceix la informació de Torres Amat tot subratllant-hi que el manuscrit de la gramàtica 'existia' al convent del Remei de Vic.

És sorprenent, però, que Jaume Collell, el primer a publicar l'any 1900 l'obra de López, després de fer mans i mànigues per tal d'atestar amb documents la vida i trajectòria del frare de la Plana de Vic, no mencioni, ni en el seu «prolech» ni en les notes a l'edició de la *Relació de la peregrinació*, l'existència de la susdita gramàtica.

Per tornar a trobar notícia de la suposada gramàtica caldrà esperar a mitjan segle xx. Serà Antoni Comas —de fet, qui millor ha sabut copsar la vàlua de l'obra de Joan López en el context de la nostra història literària— qui, a la *Història de la literatura catalana* (1964), dins les cinc pàgines dedicades a l'obra del nostre autor, escriu:

A Damasc fra Joan López estudià àrab i grec al col·legi de missions que hi existia subvencionat per la corona d'Espanya i va escriure una *Gramàtica arábigo* acompanyada d'un vocabulari àrab-castellà (...) I és a partir d'ara, del 1764, que comença a tenir càrrecs de responsabilitat a les missions de Terra Santa (Vol. IV, p. 518-519).

Llegint aquest apunt és fàcil deduir d'on devia pouar les seves dades la *Gran Enciclopèdia Catalana* quan pels anys setanta posa en relleu l'obra filològica de López. També el *Nou Diccionari 62 de la literatura catalana* (2000), seguint la indicació de Comas, fa constar que López «A Damasc va escriure una gramàtica arábigo i un vocabulari castellà (1764)» (p. 409). I el *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya* (2000), que va un pèl més lluny i no s'està d'apuntar que Joan López i Bartroli «franciscà i lingüista» com a «gran coneixedor de les llengües, grega i àrab, fou professor al col·legi de Damasc (1774), ciutat on publicà la seva gramàtica àrab (1764)» (p. 515). Antoni Homs

19. En el sentit ampli d'interpret o diccionari.

a l'estudi abans citat també insinua que: «el nostre franciscà compongué una gramàtica de l'àrab acompanyada d'un vocabulari àrab-espanyol» (p. 8), tot i que no insisteix en la seva discutible data de redacció o de publicació. Data aquesta, la de 1764, que, com hem vist, tampoc figura a la GEC però que, tanmateix, més recentment, a la *Literatura i cultura catalanes (segles XVI-XVIII)* (2007) Pep Valsalobre i Albert Rossich restauren sense escrúpols en afirmar: «Fra Joan López va escriure a Damasc una Gramàtica aràbiga amb un vocabulari àrab-castellà (1764)» (p. 119); termes aquests, quasi els mateixos que fan servir els redactors del *Diccionari de la literatura catalana d'Enciclopèdia Catalana* (2008) (p. 564) després de presentar Joan López com un «prosisista i lingüista».

5. CONCLUSIÓ

En fi, arribats aquí, creiem estar en condicions de respondre la pregunta que encapçala aquest escrit. Per dir-ho ras i curt, entenem que al sanhipolenc Joan López li ve balder el qualificatiu de filòleg. Amb independència dels bons coneixements de grec i d'àrab que probablement va assolir amb finalitat pastoral, el cert és que l'aportació de més ressò públic i literari de López ha estat el relat de la seva estada de missió de divuit anys a l'Orient Mitjà. Pel que fa a l'aportació lingüística que reiteradament se li atribueix, cal posar de manifest que no hem aconseguit trobar proves que confirmin que Joan López fos autor d'alguna gramàtica aràbiga o de cap vocabulari àrab-castellà.

Dit això, i per acabar, valgui'ns lamentar que els redactors de les obres de referència consultades es copiïn amb tanta facilitat i no sempre tinguin la cautela d'assegurar-se de les dades que reproduïen.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ANGLADA ARBOIX, Emília (2008): *Noms propis del Voltreganès*. Vic: Universitat de Vic: Eumo Editorial / Centre d'Estudis Voltreganès.
- BEC (1862) = *Biografía Eclesiástica Completa. Redactado por una reunión de Eclesiásticos*. Tomo XIL, Barcelona.
- COLLELL, Jaume (1900): *Catalunya a Palestina, Romiatge de la Casa Sancta de Jherusalem, fet per mestre Guillem Oliver, ciutadà de Barcelona (1464). Relació de la peregrinació á Jerusalem y Palestina, escrita per lo reverent P. Joan López, franciscà de Catalunya (1762-1781)*. Barcelona: Imprenta dels Germans Subirana.
- COMAS, Antoni, en col·laboració amb DE RIQUER, Martí (1964): *Història de la literatura catalana*. Barcelona: Ariel. Vol. IV.
- DHEC (2000) = *Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya*. Barcelona: Ed. Claret.
- DLC (2008) = *Diccionari de la Literatura Catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

- GEC (1969-1980) = *Gran Enciclopèdia Catalana*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, S.A., 15 vol.
- GINEBRA, Jordi (1995): «Notes sobre el gramàtic Joan Petit i Aguilar (1752-1829)». BALSALOBRE, Pep / GRATACÓS, Joan (eds.) *La llengua catalana al segle XVIII*. Barcelona: Quaderns Crema, p. 97-118.
- GONZÁLEZ, Bernardino (1703): *Intérprete arábico: Epítome de la gramática árabe: (obras manuscritas). Estudio preliminar: Ramón LOURIDO DÍAZ*. Madrid: Real Academia de la Historia. 2005.
- HOMS i GUZMÁN, Antoni (2002): «La Relació de la Peregrinació a Jerusalem del franciscà Joan López (1762-1781)», *Analecta Sacra Tarraconensia*, Vol. 75, p. 171-339.
- LÓPEZ, Joan (1781): *Relació de la peregrinació a Jerusalem*. Barcelona: Universitat de Barcelona: Catálogo de Manuscritos número 8. (manuscrit)
- LOURIDO DÍAZ, Ramón (2006): «El estudio del árabe entre los franciscanos españoles en Tierra Santa. Colegio trilingüe de Sevilla — Colegio de árabe de Damasco», *Archivo Ibero-Americano*, LXVI/253-254, p. 9-240.
- ND62 (2000) = *Nou Diccionari 62 de la Literatura Catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- PUIGVERT i SOLÀ, Joaquim (1995): «Església, cultura i llengua a la societat catalana del setcents». BALSALOBRE, Pep / GRATACÓS, Joan (eds.) *La llengua catalana al segle XVIII*. Barcelona: Quaderns Crema, p. 245-286.
- TORRES AMAT, Felix (1836): *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes, y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*. Barcelona: Imprenta de J. Verdaguer.
- VALSALOBRE, Pep / ROSSICH, Albert (2007): *Literatura i cultura catalanes (segles XVII-XVIII)*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya.